

Оксана Пчеліна,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕТАПІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються наукові підходи до визначення поняття “етап розслідування злочинів” та запропоноване авторське трактування терміну “етап розслідування злочинів у сфері службової діяльності”. Наводяться позиції науковців стосовно критеріїв поділу процесу розслідування злочинів на окремі етапи. Запропоновано в методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності виділяти три етапи розслідування – збір і перевірка первинної інформації про злочини у сфері службової діяльності, початковий, наступний.

Ключові слова: методика розслідування злочинів, злочини у сфері службової діяльності, етапи розслідування, критерій.

Постановка проблеми. Заради забезпечення ефективності будь-яку діяльність прийнято реалізувати почергово, покроково. Тобто мова йде про розбиття роботи на окремі проміжки, ділянки, виконання яких дозволить досягти кінцевого результату. Адже ділення процесу розслідування на окремі частини дозволяє деталізувати тактичні завдання розслідування кримінального правопорушення та уточнювати, корегувати заходи, спрямовані на їх вирішення. В криміналістиці такі частини кримінального провадження прийнято іменувати етапами розслідування. Відповідно аксіоматичним є твердження про необхідність етапізації діяльності з метою

забезпечення її успішності. Вказане можна й необхідно застосувати й по відношенню до процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема злочинів у сфері службової діяльності.

Правоохоронні органи здійснюють кримінальне провадження поетапно, при цьому вирішуючи низку проміжних завдань та переслідуючи кінцеву мету, передбачену ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Періодизація етапів розслідування злочинів притаманна також і криміналістичній науці. Зокрема, вона має істотне значення для структури криміналістичної методики, оскільки певною мірою визначає склад її елементів [2, с. 86]. Більше того, поділ процесу розслідування на окремі етапи має суттєве методичне значення, оскільки кожний із виділених етапів має певну специфіку в обсягу і методах даної криміналістичної діяльності [3, с. 337]. Ось чому вважаємо важливим питання про етапізацію процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поділ досудового розслідування злочинів на окремі етапи неоднократно досліджувався в працях таких учених, як: Р. С. Белкін, А. Я. Вишинський, А. Ф. Волобуєв, І. А. Возгрін, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, В. О. Малярова, Г. А. Матусовський, Р. Л. Степанюк, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші. Проте, незважаючи на беззаперечний вклад названих науковців у криміналістичну теорію, чимало питань залишається спірними та невирішеними. Зокрема, відсутня однозначність у визначенні етапу розслідування кримінального правопорушення. Також не знайшло однозначності питання про кількість, найменування та завдання окремих етапів розслідування, у тому числі й злочинів у сфері службової діяльності. З урахуванням вищезазначеного ставимо перед собою наступне **наукове завдання** – сформулювати визначення етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності, виділити етапи, притаманні для розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто з'ясувати сутність та зміст етапу розслідування злочинів у цілому, а тільки потім – етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. На наше переконання, вдалим є формулювання дефініції “етап розслідування”, запропоноване І. М. Лузгіним. Так, вчений пропонує під вказаним терміном розуміти такий елемент розслідування, котрий є нічим іншим як взаємозалежною системою дій, об'єднаних спільністю (єдністю) завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів [4, с. 86]. Більше того, кожний із виділених етапів має певну специфіку в обсягу і методах даної криміналістичної діяльності [5, с. 337]. З урахуванням вищенаведеного пропонуємо трактувати етап розслідування злочинів у сфері службової діяльності як окремих проміжок у досудовому розслідуванні вказаної категорії злочинів, у рамках якого за конкретних умов розслідування вживається система дій, спрямованих на вирішення спільних тактичних завдань (як стратегічних, так і проміжних) розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

В якості критеріїв для етапізації процесу розслідування використовуються як кримінальні процесуальні, так і криміналістичні аспекти такого роду діяльності. Зокрема, перший критерій диктує необхідність поділу розслідування на етапи в залежності від процесуальних стадій досудового розслідування. Як приклад, початок кримінального провадження, повідомлення особі про підозру, складання обвинувального акту тощо. А другий критерій обумовлює поділ розслідування на етапи залежно від слідчих ситуацій і обсягу вирішених тактичних завдань розслідувань, тобто з урахуванням напрямів досудового розслідування. Як приклад, можна навести позицію Р. Л. Степанюка щодо виділення особливостей початкового етапу розслідування з моменту початку кримінального провадження і до виконання всіх можливих слідчих (розшукових) дій, обумовлених слідчою ситуацією [6, с. 121].

М. П. Яблоков є прихильником виділення трьох етапів розслідування злочинів. На початковому етапі, базуючись на первинній інформації та додаткових відомостях, висуваються можливі слідчі версії та складається план розслідування. Характер же типових слідчих ситуацій на наступному етапі розслідування визначається результатами початкових слідчих дій, відповідно до яких і визначається комплекс необхідних слідчих і оперативно-розшукових дій і їх черговість. Типові слідчі ситуації та напрямок подальшого розслідування на завершальному етапі головним чином пов'язані з якістю та повнотою даних, покладених в основу обвинувачення, ставленням обвинуваченого до зібраних доказів, нових обставин, що відкрилися під час допиту обвинуваченого. При цьому вчений зауважує, що по деяким складним багатоепізодним злочинам інколи виділяють підготовчий етап до розслідування [7, с. 551-553].

З приводу зазначеного зауважимо, що збір вихідної інформації є важливим етапом розслідування, а не підготовкою до нього. Зокрема, переважна більшість злочинів у сфері службової діяльності виявляються у ході оперативної діяльності (оперативних розробок) співробітників органів Національної поліції та інших правоохоронних органів. Тому вважаємо за необхідне виділити такий етап розслідування цих злочинів як збір і перевірка первинної інформації. Цей етап є обов'язковим для правильної кваліфікації злочинів (зокрема, розмежування незаконного збагачення від шахрайства тощо) і вибору напрямів розслідування злочинів. Адже від цього насамперед залежить якість, своєчасність, оптимальність і взагалі ефективність кримінального провадження [8, с. 124]. Також виділення такого етапу не суперечить нормам чинного кримінального процесуального законодавства. Кримінальне провадження розпочинається з моменту внесення відомостей про відповідний злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. З моменту отримання такого роду і до моменту внесення цих відомостей до зазначеного реєстру у виняткових випадках законодавець дає слідчому час (24 години). У межах цього часу можна зібрати додаткову інформацію, необхідну для

правильного визначення виду злочину, та не допустити знищення доказової інформації. Окрім того, оперативні працівники в своїй діяльності керуються нормами закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” [9, с. 124-125] та проводять комплекс оперативно-розшукових заходів по заведеним оперативно-розшуковим справам тощо. Відповідно ці заходи можуть і проводяться до внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вказані заходи беззаперечно є засобами боротьби зі злочинністю, засобами виявлення, розкриття та розслідування злочинів, зокрема у сфері службової діяльності.

Стосовно наведених вище положень вважається доречним виділення двоякої мети дослідчої перевірки, котра полягає у наступному:

- переконатися в наявності достатньо серйозних підстав, котрі дозволяють припускати факт вчинення кримінального правопорушення;
- зібрати дані, необхідні для того, щоб визначити обсяг і початковий напрям розслідування [10, с. 147].

З моменту ж внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань розпочинається кримінальне провадження, зібраний певний обсяг первинної інформації і відповідно розпочинається початковий етап розслідування. Критерієм для поділу початкового та наступного етапів розслідування злочинів у цілому та злочинів у сфері службової діяльності зокрема обираємо напрям розслідування, котрий обумовлюється обсягом вирішення ситуаційно зумовлених тактичних завдань розслідування злочинів. Пояснюємо таку позицію тим, що багато злочинів, особливо у сфері службової діяльності, є очевидними. Тобто вихідна інформація містить відомості про імовірних злочинців. Тому початковий етап розслідування вирішує завдання, направлені не тільки й не виключно на встановлення особи злочинця, а й на збір достатньої доказової бази про причетність цієї особи до злочину (низки злочинів), про її злочинні зв'язки, встановлення обсягу її повноважень тощо. Відповідно після проведення всіх запланованих заходів для вирішення слідчої ситуації, що склалася на початковому етапі, розпочинається наступний етап

розслідування злочинів, котрий триває до завершення досудового розслідування. Ми не розділяємо думки про необхідність виділення в якості самостійного структурного елементу заключного етапу розслідування злочинів. Адже, на наше переконання, аналіз і оцінка зібраних доказів, прийнятих процесуальних рішень, повноти проведених заходів тощо повинні здійснюватись не в кінці, а впродовж усього розслідування. Тобто такі дії характерні як для початкового, так і для наступного етапів, а, отже, не потребують виділення в самостійний етап [8, с. 124-126].

Вищезазначене вказує на необхідність поділу процесу розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі у сфері службової діяльності, на окремі проміжки (етапи). Проте критерії їх поділу вказують на умовний характер згаданої етапізації. Адже для різних злочинів за різних слідчих ситуацій характерні різні та часто відмінні ознаки, що відповідно породжує потребу в проведенні різних і відмінних заходів. Тобто, розслідуючи такі злочини, визначаються різні напрями розслідування. Тому вважаємо влучним твердження, підмічене авторським колективом підручника “Криміналістика. Техніка и тактика расследования преступлений. Книга 1” під редакцією А. Я. Вишинського, про те, що численні спроби поділити процес на стандартні, уніфіковані етапи зазнали краху. Невдалість названих спроб учені пояснюють наявністю таких факторів:

- по-перше, всі злочини є різнохарактерними за своїм родом, що унеможлиблює створення єдиної схеми їх розслідування;
- по-друге, розслідування є динамічним процесом, а створення єдиної схеми розслідування – це незмінні, сталі рамки, котрі не в змозі охопити динамічність розслідування [10, с. 135].

Тому вищезазначеним колективом авторів було запропоновано вживати та сприймати термін “схема розслідування” виключно умовно. При цьому, цей термін визначає загальноприйнятую послідовність слідчих дій і перелік тих питань, котрі повинні бути з’ясованими під час розслідування. Більше того,

вказана схема може бути визначеною не для всіх злочинів, а для окремих груп злочинів [10, с. 135].

Висновки. Тож, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти наступних висновків: 1) поділ процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності є необхідним і вимушеним, адже спрямований на оптимізацію провадження досудового розслідування у вказаній царині; 2) етапізація розслідування злочинів у цілому та злочинів у сфері службової діяльності зокрема є умовною; 3) етап розслідування злочинів у сфері службової діяльності – окремий проміжок у досудовому розслідуванні вказаної категорії злочинів, у рамках якого за конкретних умов розслідування вживається система дій, спрямованих на вирішення спільних тактичних завдань (як стратегічних, так і проміжних) розслідування злочинів у сфері службової діяльності; 4) у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності слід виділяти три етапи розслідування – збір і перевірка первинної інформації про злочини у сфері службової діяльності, початковий, наступний. Питання з приводу типових слідчих ситуацій, алгоритмів заходів, притаманних для кожного із зазначених етапів розслідування злочинів у сфері службової діяльності, мають важливе прикладне значення та є громіздкими за своїм обсягом, у зв'язку з чим їх доречніше висвітлювати в окремих наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
2. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків / В. О. Малярова // Право і Безпека. – 2013. – № 3 (50). – С. 86-91.

3. Шеремет А. П. Криміналістика : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Шеремет А. П. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 216 с.
5. Шеремет А. П. Криміналістика : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Шеремет А. П. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : [монографія] / Р. Л. Степанюк ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. – Х. : НікаНова, 2012. – 382 с.
7. Криминалистика : [учебник] / под ред. Н. П. Яблокова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2013. – 752 с.
8. Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності / О. В. Пчеліна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Юриспруденція”. – 2014. – № 10-2. – Том 2. – С. 122-126.
9. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
10. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений. Книга I : [учебник для слушателей правовых вузов] / под редакцией А. Я. Вышинского. – М. : ОГИЗ, Государственное издательство “Советское законодательство”, 1935. – 272 с.

В статье анализируются научные подходы к определению понятия “этап расследования преступлений” и предложена авторская трактовка термина “этап расследования преступлений в сфере служебной деятельности”. Приводятся позиции ученых относительно критериев разделения процесса расследования преступлений на отдельные этапы.

Предложено в методике расследования преступлений в сфере служебной деятельности выделять три этапа расследования - сбор и проверка первичной информации о преступлениях в сфере служебной деятельности, начальный, последующий.

Ключевые слова: методика расследования преступлений, преступления в сфере служебной деятельности, этапы расследования, критерий.

This article analyzes the scientific approaches to the definition of “crime investigation stage”. The authorized interpretation of the term “stage of investigation of crimes related to service activity” is proposed. We present position of scientific regarding the criteria of separation of investigating crimes in some stages. The author proposes to provide such three stages of the investigation in the methods of investigating crimes related to service activity as the collection and verification of primary information about crimes in performance, initial, next.

Keywords: methods of investigating crimes, crimes related to service activity, stages of investigation, criterion.